

Davor Kovačić, *ORUŽNIŠTVO NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE, REDARSTVENO TIJELO I VOJNA POSTROJBA, Despot Infinitus – Hrvatski institut za povijest, Zagreb 2014, 392 str.*

Šireći svoju prilično atraktivnu listu naslova iz vojne historije, zagrebačka izdavačka kuća Despot-Infinitus je u saradnji sa Hrvatskim institutom za povijest objavila sadržajem i izgledom veoma dopadljivu monografiju *Oružništvo Nezavisne Države Hrvatske, Redarstveno tijelo i vojna postrojba* autora Davora Kovačića, saradnika pomenutog instituta.

Kovačić se javnosti preporučio kao naučnik koji je istraživao bezbednosni sistem NDH. Njegova monografija *Redarstveno-obavještajni sustav Nezavisne Države Hrvatske od 1941. do 1945. godine*, koja je objavljena 2009. godine, pravi je vodič za razumevanje ovih struktura. Ona svojim izbalansiranim i reklo bi se čak i školskim pristupom predstavlja otklon od mnogih ranijih tumačenja koja su ovaj sistem NDH predstavljali isključivo kao zločinački aparat. Kovačić je, naprotiv, ponudio vrlo vredan vodič kroz komplikovanu strukturu različitih bezbednosnih institucija NDH u periodu njenog postojanja.

Ovog puta pred nama je novo delo Davora Kovačića posvećeno Oružništvu (žandarmeriji) NDH, u vremenu njegovog postojanja od 1941. do 1945. godine. Ova monografija je na neki način i nastavak Kovačićeve prethodne monografije, jer je delom prethodne studije sumarno obradio i Oružništvo. Pored, u Hrvatskoj, „vrućih“ ili „napetih“ tema kakve su Ustaški pokret, Ustaška vojnica, Hrvatska legija na Istočnom frontu, hrvatsko Zrakoplovstvo, ili pak Domo-branstvo, hrvatsko Oružništvo nije imalo naročitu privlačnost za istraživače, pa ni za publiku, koja je od početka

1990-ih sa nestrpljenjem iščekivala naslove na navedene teme.

Ovu istraživačku nepravdu konačno je ispravio Davor Kovačić koji je, posle višegodišnjeg istraživanja u hrvatskim i srpskim arhivima, ponudio javnosti monografiju u kojoj na studiozan način govori o ovoj oružanoj formaciji ratne hrvatske države. Autor je deo istraživanja obavio u beogradskom Vojnom arhivu, koji raspolaže i velikom količinom građe objedinjene kao fond NDH. Za istraživača iz inostranstva, to je i dalje tehnički složena operacija, pa je tako bila i za Kovačića. Ipak, svedoci smo da je istraživanjima u ovdašnjem Vojnom arhivu značajno obogatio svoju studiju građom iz fonda NDH.

U analizi fonda NDH primećuje se da je formiran i prilagođen posmatranju događaja iz ugla pobjednika, iz partizanskog ugla. Veći deo građe je postavljen tako da svedoči o borbama sa snagama partizanskog pokreta, a ne po unutrašnjoj organizacionoj logici vojnog sistema NDH. Oružnička *Dnevna izvješća* započinju sa ustaničkim danima 1941, a ne od samog nastanka hrvatskih oružanih snaga (Oružništva), i uredno su složena hronološki, a posle njih dolaze razne komande, jedinice i druge ustanove oružanih snaga NDH. Sastavljajući fond nije previše interesovalo funkcionisanje vojnog ili političkog sistema hrvatske države o čemu svedoči i činjenica da je u obradi građe prvo fokusirano ono što se odnosi na partizanski pokret, pa sve ostalom potom. Sve ovo je uglavnom do sada bilo van istraživačkog fokusa.

Sama tema Oružništva NDH ima veliki značaj i gotovo da nema istraživača rata na prostoru NDH ili njenog sistema uopšte koji nije primetio da značajnu osnovu sačuvanih podataka za turbulentan period 1941–1942. godine upra-

vo čine izveštaji Oružničkih sastava rasutih po celoj teritoriji NDH. Iz dnevnih izveštaja (izvješća) Oružništva koja teku od početka komunističke akcije saznaje se najviše o događajima na terenu. To, ipak, nije bio dovoljan podstrek i do sada se o Oružništvu NDH istraživalo ili pisalo samo u sklopu većih tema, a Oružništvu je davan posredan značaj.

Tu, reklo bi se, naučnu nepravdu ispravio je Davor Kovačić ovom monografijom. Od ukupno jedanaest poglavlja, u deset se bavi istorijom ove oružane formacije: od nastanka ili bolje rečeno transformacije jugoslovenske žandarmerije u Oružništvo NDH, aprila 1941, preko organizacije, osnovnih obeležja delovanja u svakoj od ratnih godina, do kompleksnog odnosa Oružništva prema ostalim bezbednosnim ili državnim strukturama NDH odnosno sa vojnim organima Trećeg rajha ili Italije. Nama su se najinteresantnijim učinila poglavlja koja se bave strukturom Oružništva i odnosima unutar ove organizacije, posvećena odnosima u komandnoj strukturi, popuni, obuci, moralu i disciplini, brojnom stanju (poglavljia VII–XI). Ova poglavlja su upravo te novine sa kojima Kovačić stupa pred naučnu javnost i koja ovu monografiju čine zaista svežom i interesantnom za sve koji se bave vojnom istorijom (upravo oni koji čine čitalačku publiku izdanja renomirane izdavačke kuće Despot-Infinitus).

Oružništvo je bilo zamišljeno kao vojnički organizovana formacija sa zadatkom da uspostavi i održava red i mir na teritoriji NDH. Međutim, oružništvo nije vršilo policijske poslove, koje je obavljalo Redarstvo, niti je učestvovalo u organizovanju ili obezbeđivanju različitih logora, a za šta je u NDH bila zadužena Ustaška nadzorna služba.

Iako u naoko jedinstvenom ideološkom (nacionalnom) sistemu NDH, odnosi prema i unutar Oružništva nisu bili jedinstveni. Samo Oružništvo je menjalo hijerarhijsku potčinjenost, što je bila posledica specifične uloge ovog vida sistema bezbednosti NDH. Tako je Oružništvo bilo u sastavu oružanih snaga – Domobranstva, a u periodu 1942–1944. u sastavu Ustaške vojnice. Takođe, bilo je u dva ministarstva: Oružanih snaga 1941–44, i Unutrašnjih poslova 1944–1945. godine.

Kovačić opsežno navodi procene brojnog stanja Oružništva od 1941. do 1944. godine, sumirajući te podatke ocenom da je prosečno bilo oko 11.000 ljudi, što je značajna suma naoružanih ljudi raspoređenih na čitavom području NDH.

Hronološki gledano, autor se detaljno bavi uspostavljanjem strukture Oružništva u drugoj polovini aprila 1941. Ono što privlači pažnju čitaoca jeste da to nije bio nimalo lak posao. Uspostavljanju Oružničkih jedinica i stanica suprotstavljali su se ne samo strani okupatori – Italijani, već i pojedine ustaške snage koje su samostalno nastajale na širem području NDH, ili njihove istaknute samonikle vođe.

Period relativnog mira i organizacije vlasti već od juna 1941. smenili su nemiri na područjima NDH gde je živelo srpsko stanovništvo. Iako se suprotstavljalo srpskim ili–i komunističkim ustanicima od najranijih događaja početkom leta 1941, Oružništvo je na terenu često bilo nemoćno da uspostavi red i mir. Bitno je uočiti da Oružništvo uglavnom nije angažovano u zločinima prema srpskom stanovništvu i da je često bilo samo nemi svedok tih zločina. Sa druge strane Oružništvo je gotovo odmah postalo meta oružanih napada srp-

skih ustanika koji, ne razlikujući formacije NDH, napadaju njihove stanice širom nemirima zahvaćenog područja.

Uočava se u dokumentima (pa tako i u monografiji Davora Kovačića) činjenica da su ustaške vojne ili druge strukture ispoljavale veliko omalovažavanja prema Oružništvu. Ovakav odnos uočljiv je od najnižih pojedinaca u hijerarhiji na terenu – najviše u leto 1941, pa preko odnosa u samom vrhu bezbednosnog sistema NDH, kasnije. Pogotovo između nosilaca vlasti kakvi su bili Eugen Kvaternik („glavar“ javne sigurnosti) ili Vilko Pečnikar (komandant Oružništva od 1942). Još je Slavko Kvaternik isticao da su *visoki ustaški dužnosnici na čelu s poglavnikom mrzili oružništvo jednako kao i domobranstvo*. Ovo se nije promenilo ni formalnim prelaskom Oružništva u sastav Ustaške vojnice 1942. godine, pa je sačuvano više naredbi u kojima Glavni ustaški stožer pokušava da uredi odnose ustaških i oružničkih sastava na terenu.

Domobranstvo je bilo znatno tolerantnije u odnosima prema Oružništvu. U principu reč je o dve oružane formacije koje su se razlikovale od „ekskluzivno“ ideoloških nacionalnih – hrvatskih – ustaških formacija. Takođe i o organizacijama koje su se na terenu zajednički borile protiv partizanskih ili četničkih snaga pod istom komandom. Treba naglasiti da su odnose na terenu tokom čitavog postojanja NDH dodatno komplikovale lokalno obrazovane milicije hrvatskog ili muslimanskog stanovništva, a koje su po formi trebale da budu potčinjene Oružništvu.

Autor jedno poglavlje posvećuje položaju Srba u Oružništvu NDH. Pripadnici jugoslovenske Žandarmerije koji su služili na područjima gde je formirana NDH i koji su bili „Srbijanci“ odmah su isključeni iz njegovog sastava i predati

nemačkim vlastima u ratno zarobljeništvo. Oni Srbi pripadnici žandarmerije koji su bili rodom sa teritorije NDH, mahom su ostali u ovoj formaciji izvesno vreme posle Aprilskog rata 1941. I kasnije je deo komandne strukture Oružništva bio srpskog porekla, i pored izričitog i zakonski utemeljenog stava da se ne primaju oružnici „pravoslavne vere“. Ovaj stav je izmenjen jednom odredbom iz 1943, koja je verovatno zbog promenjenih vojnopolitičkih okolnosti omogućavala prijem oružnika srpske nacionalnosti u službu.

Ni strani akteri ratne drame na hrvatskom prostoru nisu imali previše afirmativno mišljenje o Oružništvu. Tokom italijanske okupacije 1941–1943. Oružništvo NDH je proterano iz italijanske zone. Ono je predstavljalo reprezent hrvatskih vlasti na teritoriji koju su italijanske vojne vlasti stavile pod svoju kontrolu. Odnos nemačkih vojnih i policijskih vlasti prema Oružništvu tokom 1943–1945, bio je opterećen njihovom praksom uspostavljanja sopstvene bezbednosne strukture koja je premrežavala teritoriju NDH, mimo hrvatskih vlasti, i čak nastupala sa težnjom da se i hrvatske snage potčinjavaju nemačkim bezbednosnim organima.

Oružništvo, pa i druge teme iz vremena NDH, u ranijoj jugoslovenskoj historiografiji uglavnom su bile van objektivnog istraživačkog fokusa. Ranija socijalistička, partizanska jugoslovenska historiografija bavila se utvrđivanjem činjenica koje su iznova optuživale NDH i njene institucije uglavnom sa ideološke strane. Potom, klatno se okrenulo na drugu stranu. Ali, realnost života i funkcionisanja NDH i dalje su van većeg istraživačkog zahvata. Knjiga Davora Kovačića u mnogome oslikava upravo ovaj aspekt ratne stvarnosti u NDH.

Moramo, naravno, biti realistični: istorijska slika o NDH u mnogome je već formirana u ranijem periodu na bazi tada vladajuće ideologije i nekih ranijih istraživanja. Detaljnim istraživanjem građe koja se čuva u beogradskim izgrebačkim arhivima, ona se u principu ne može drastično izmeniti. Ipak, novim istraživanjima ta istorijska slika može se učiniti kompleksnom, sa mnogo novih detalja ili novih uglova posmatranja, koji će dopuniti saznanja o mnogim pitanjima iz epohe postojanja Nezavisne Države Hrvatske. U tome je i glavni doprinos najnovije knjige Davora Kovačića *Oružništvo Nezavisne Države Hrvatske, Redarstveno tijelo i vojna postrojba*.

Bojan B. Dimitrijević

Bojan B. Dimitrijević, Milan Micevski, Predrag Miladinović, JUGOSLOVENSKO POMORSKO VAZDUHOPLOVSTVO 1918–1991, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2014, 352 str.

Nastavljajući seriju naslova o temi vojne istorije socijalističke Jugoslavije, naučni savetnik Instituta za savremenu istoriju dr Bojan B. Dimitrijević i istraživači Milan Micevski i Predrag Miladinović ponudili su naučnoj i široj javnosti studiju koja se bavi istorijom jugoslovenskog pomorskog vazduhoplovstva od 1918. do 1991. godine. Knjiga ima 352 strane i gotovo 260 ilustracija. Veliki broj fotografija, od kojih se veći deo prvi put objavljuje, svedoči o predanom istraživačkom postupku autora. Autori su istraživali i fondove u Sloveniji i Hrvatskoj, ali je najveći deo studije zasnovan na novim istraživanjima u beogradskom Vojnom arhivu. Upotreba aviona u Mornarici i nad morem, odnosno va-

zduhoplovnih jedinica kao što je bilo Pomorsko vazduhoplovstvo, posebna je modernizacijska karakteristika prve polovine 20. veka. Tehnološkim unapređenjem, povećanjem brzine i vatrenih mogućnosti pomorsko vazduhoplovstvo je postalo jedan od presudnih činilaca za snagu evropskih pomorskih država između dva svetska rata.

Svetski rat 1914–1918. doneo je dramatičan napredak aviona pa i hidroaviona kao sredstva koje će imati značajnu ulogu u ratnim operacijama. Autori se bave i razvojem austrougarskog pomorskog vazduhoplovstva u Boki Kotorskoj, koja je bila središte Pomorskog vazduhoplovstva Kraljevine SHS/Jugoslavije i njegovog uticaja na razvoj domaće vazduhoplovne industrije. Prve korake u stvaranju vazduhoplovnih fabrika (Ikarus) i konstrukcija 1923–1924, napravili su konstruktori pomorskog vazduhoplovstva Države SHS, Dimitrije Konjović i Josip Mikl. Posedovanje ovakvih aviona-vazduhoplova je značilo posedovanje srazmerne sile u rukama jedne mornarice, odnosno države, kao što je bila Kraljevina Jugoslavija.

U ovoj monografiji, B. Dimitrijević i koautori obuhvataju sve aspekte razvoja Pomorskog vazduhoplovstva – od tehnologije izrade, preko organizacije, obuke, uloge u miru i upotrebe u ratu 1941. Bila je to herojska epoha razvoja i tehnološkog stasavanja, koja je uticala na svakodnevni život ljudi u Primorju, ali i na industrijski razvoj Novog Sada i Beograda u periodu do 1941.

Aprilski rat 1941. odneo je sa političke i istorijske scene Kraljevini Jugoslaviju, njenu vojsku, ali ne i Pomorsko vazduhoplovstvo, koje je jednim delom nastavilo da se bori kod saveznika u Mediteranu. Ovo je verovatno i najdramatičnija epizoda knjige, koju su autori posebno dokumentovali koristeći bri-